

Харченко Надія Анатоліївна
кандидат психологічних наук
викладач кафедри психології Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
kharchenkon.a@ukr.net

**ПРОБЛЕМА ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ У ПРАЦЯХ
Г.С. КОСТЮКА**

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу вікових особливостей учнів у науковій спадщині Г.С. Костюка, визначено закономірності психічного розвитку, генези здібностей школярів, окреслено вплив наукових здобутків Г.С. Костюка на погляди його послідовників.

Ключові слова: Г.С. Костюк, вікові особливості, учіння, розвиток особистості, індивідуальність.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу возрастных особенностей учащихся в научном наследии Г. С. Костюка, определены закономерности психического развития, генезис способностей школьников, проанализировано влияние научных достижений Г. С. Костюка на взгляды его последователей.

Ключевые слова: Г. С. Костюк, возрастные особенности, учения, развитие личности, индивидуальность.

Abstract. This article is devoted to the analysis of pupils' age characteristics in the scientific heritage of G.S. Kostyuk, defined laws of mental development, genesis of pupils' abilities, outlined the influence of scientific achievements GS Kostyuk on the looks of his followers.

Key words: G.S. Kostyuk, age features, learning, personality development, individuality.

З'ясування психологічних передумов ефективності педагогічних впливів, вимог до методу навчання як способу організації діяльності учнів з навчальним матеріалом, а також до побудови самого цього матеріалу і навчальних ситуацій, у яких він функціонує, дозволили ефективніше будувати навчальний процес з урахуванням психологічних і вікових особливостей учнів.

Окрему увагу Г. С. Костюком та його послідовниками приділено вивченню закономірностей психічного розвитку, генези здібностей, становлення особистості, характеристиці рушійних сил, детермінанті і стадіям цих процесів; розкриття ролі в їх детермінації власної активності суб'єкта, а також зовнішніх впливів, у тому числі, педагогічних, які стимулюють і організують таку активність [2].

Питанню характеристики і обґрунтуванню положень щодо факторів розвитку особистості учня приділяли значну увагу провідні учені-психологи України та зарубіжжя. С. Д. Максименко удосконалює погляди на теоретичні положення розвитку особистості, запропоновані Г. С. Костюком. Особистість, – у розумінні С. Д. Максименка, – це форма існування психіки людини, яка є цілісністю, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції і має свій унікальний і неповторний внутрішній світ [3].

Г. С. Костюк рішуче відхиляв односторонні, спрощені тлумачення поняття «особистість», наполягав на необхідності врахування багатогранності, різнобічності, суперечливості досліджуваних психологією, їх складної діалектики. Базуючись на ідеях Г. С. Костюка, Г. О. Балл визначає особистість як індивідуальний модус культури та інтегративну якість особи, іншими словами, особистість – це відносно автономний і індивідуально своєрідний суб'єкт культури. Розгляд особистості як якості, що різною мірою сформувалася в різних індивідів, дозволяє уникати непродуктивних дискусій із приводу того, наприклад, з якого віку дитину можна вважати особистістю. Окреслений підхід відкриває шлях до аналізу зародкових форм особистості, виокремлених у філогенезі та онтогенезі [4].

Процес розвитку особистості нерозривно пов'язаний із характером її діяльності. У діяльності дитини зароджується і розвивається здатність перетворювати об'єкти в образах, створювати уявлення про такі предмети та явища, які вона безпосередньо не сприймає. Процеси мислення, що спочатку безпосередньо «вплітаються» в практичні дії дитини, потім виділяються в особливі або розумові дії з об'єктами. Вони дозволяють дитині отримувати знання про такі властивості і ставлення речей, які не можна безпосередньо сприйняти або представити. Відбуваються переходи від живого споглядання до мислення, від наочно-дієвого до образно-мовного, а далі – до понятійного мислення, спочатку конкретного, потім – абстрактного. Завдяки цьому

відбуваються структурні зміни у навчальній діяльності особистості, спрямованої на засвоєння знань, умінь і навичок.

Г. С. Костюк розглядав у якості рушійних сил психічного розвитку людини суперечності (протиріччя), які виникають в її житті. Причому вони спочатку виникають як зовнішні (які ще не є рушійною силою), а потім в процесі інтеріоризації (перетворення зовнішнього у внутрішнє) перетворюються у внутрішні суперечності, які вже стають джерелом активності індивіда, спрямованої на їх розв'язання через вироблення нових способів поведінки [1].

У своїй теорії Г. С. Костюк виділив три типи суперечностей: 1) основна внутрішня суперечність – невідповідність нових потреб і досягнутого рівня оволодіння засобами їх задоволення; 2) загальна суперечність – між тенденцією до постійності, інертності, стійкості та бажанням до зміни, руху, розвитку; 3) соціальна суперечність – між досягнутим рівнем психічного розвитку та місцем людини, яке вона займає у суспільстві. Вирішення одних суперечностей породжує нові, таким чином, забезпечуючи постійний психічний розвиток людини.

Спираючись на аналіз поглядів Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, Ж. Піаже, Г. С. Костюк вважав, що справжніми критеріями визначення основних періодів психічного розвитку мають бути якісні ознаки в їх системному зв'язку, що виявляє характерні для кожного вікового етапу цілісні утворення. При визначенні періодів розвитку особистості треба брати до уваги всі сторони її діяльності в єдності – мотиваційну, змістову, операційну, емоційну. Досягнення попередньої стадії включаються у наступну і використовуються в нових функціональних системах, у взаємовідношеннях особистості із суспільним оточенням [2].

У дослідженні Г. С. Костюком і його послідовниками психологічних проблем навчання і виховання було окреслено дві основні, тісно пов'язані між собою ідеї. Перша – ідея активності суб'єкта діяльності (зокрема, учня), підкреслення ключової ролі, яку відіграє в розвитку цього суб'єкта

розгортання і розв'язання внутрішніх суперечностей. Друга – ідея раціонального, науково обґрунтованого педагогічного керування зазначеною активністю – керування, яке враховує індивідуальну своєрідність учня і спрямовується на вдосконалення його суб'єктних властивостей. Зазначені ідеї були розвинуті у працях С. Д. Максименка з основ генетичної психології; А. Б. Коваленко, В. О. Моляко – у психологічній теорії творчості, Г. О. Баллом і школою діалогу культур – в організації навчально-виховного процесу з урахуванням особистого досвіду та зони найближчого розвитку кожного конкретного учня [4].

Встановлено, що ідея індивідуалізації варіації розвитку є однією із провідних у психологічній системі Г. С. Костюка. Індивідуальний розвиток людини учений розглядав як становлення її не лише як організму, а й як особистості, свідомої соціальної істоти. Г. С. Костюк розкрив співвідношення різних чинників розвитку: внутрішніх і зовнішніх, зокрема, педагогічних впливів. На його думку, зовнішні і внутрішні умови розвитку є протилежностями, але вони не тільки взаємопов'язані, а й переходять одна в одну. У процесі психічного розвитку формується неповторна індивідуальна своєрідність особистості, яка виявляється у функціональних особливостях нервової системи, у розумових, емоційних, моральних, вольових якостях, у потребах, інтересах, здібностях і характерологічних рисах дітей та молодих людей, які є результатом індивідуальної історії розвитку, спричиненої як природними якостями, так і суспільними обставинами і діяльністю самої дитини. При цьому особливо наголошується, що саме через активно-діяльнісне ставлення до свого життя і самої себе людина творить із себе неповторну індивідуальність.

Література:

1. Костюк Г. С. Вікова психологія / Г. С. Костюк. – Київ : Рад. шк., 1976. – 270 с.
2. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості / Г. С. Костюк // Звітно-наукова конференція кафедр КДПІ ім. О. М. Горького, 1960. – Київ, 1961. – С. 31–33.
3. Максименко С. Д. Г. С. Костюк і проблеми генетичної психології / С. Д. Максименко // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2000. – Вип. 20, ч. 1. – С. 7–23.

4. Харченко Н. А. Проблема особистості учня як провідна тенденція у системі психологічних поглядів Г. С. Костюка / Харченко Н. А. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 12. – Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 44 (69). – С.213-219